Социолошки преглед, vol. XLVII (2013), no. 2, стр. 249–271

Ана Вуковић
Институт друштвених наука
Београд

УДК: 316.42: 316.346.2-055.2
Прегледни рад
Примљен: 30. 06. 2013.

ПИТАЊЕ ЖЕНСКОГ ПОЛИТИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА У СРБИЈИ И САД – ЈЕДНО ПОРЕЂЕЊЕ*

Сажетак: *У раду се анализира питање женског политичког идентитета, његовог формирања, развоја и специфичности. Разматра се развој женског идентитета у* САД *и развој женског политичког идентитета у Србији. Указује се на везу која постоји између формирања и развоја женског родног идентитета и политичког идентитета. Наводе се неке разлике које постоје у ставовима жена у Србији у односу на њихов родни и политички идентитет. У раду су дати и неки одговори на питање да ли је потребно да жене имају политички идентитет као извор за легитимацију њиховог јавног и политичког ангажмана.*

Кључне речи: *женски идентитет, политички идентитет, родни идентитет, феминистички покрет, Србија, САД.*

Формирање (женског) политичког идентитета

Сваки идентитет, без обзира на пол појединца, динамичан је и слојевит, а слојевитост и вишеструкост политичког идентитета види се у томе што он може да садржи више компонената – страначку, родну, класну које заједно формирају политички идентитет и утичу на облике политичког деловања. Динамичност и промењивост одређују идентитет и обликују га с обзиром на различита искуства и интересовања мушкараца и жена током живота и утицај друштвено-историјских промена. Идентитет пружа могућности за развој личних потенцијала, али такође и ограничава појединца у неким аспектима, с обзиром, да се не формира једном заувек, већ се мења под утицајем разних друштвених фактора и развија кроз недоумице и сучељавања ставова у самом појединцу, а процес социјализације одвија се током целог живота.

Женски индивидуални идентитет разматра се у истраживањима у којима се поставља питање – да ли жене имају идентитет и које су његове састојнице, а колективни идентитет кроз истраживања у којима се разматра друштвени положај

* Текст је рад у оквиру пројекта „Структурне, друштвене и историјске промене српског друштва у контексту европских интеграција и глобализације“ (бр. 179039) под покровитељством Министарства за просвету, науку и технолошки развој (2011-2014).

жена и утицај који он има на формирање женског идентитета. Аутори које се баве питањем женског политичког идентитета углавном сматрају породицу најважнијим агенсом у формирању идентитета појединца (Чичкарић 2005; Атлагић 2007; Халперн и Руано-Борбалан 2009). Породица је скровито место у коме се зачиње женски и мушки политички идентитет јер се основи политичке културе упознају и савлађују у породици, кроз опхођење старијих чланова породице према млађима и породични модел социјализације (ауторитарни и егалитарни) који такође утиче на формирање политичког идентитета. Разговори о политичким темама у кући (политичка комуникација), учествовање или неучествовање чланова домаћинства на изборима детерминишу и политичко понашање појединца/појединке у друштву.

Могућност жена да доносе одлуке у породици и друштву важан је предуслов за оснаживање женског политичког потенцијала и политичке компетенције. На основу истраживања ставова адолесцената и њихових родитеља код нас, установљено је да су: модел социјализације у породици; социјални статус родитеља; образовање, запосленост и занимање мајке, јачи предиктори политичког понашања од макро-структуралних фактора, то јест историјских околности и политичке атмосфере која формира однос жена према политици. Утврђено је и да постоје разлике у ставовима и политичком понашању старије и млађе генерације. Полазећи од хипотезе да је социјализација кључна у формирању политичког идентитета и да је слаб политички идентитет мајки добрим делом разлог ниске политичке партиципације девојака (ћерки), ауторка долази до податка да су адолесценткиње, чије су мајке запослене и високообразоване, и које одрастају у демократској породичној атмосфери, учећи да развијају способност за политичку комуникацију и доношење одлука, чешће заинтересоване за политику и активну партиципацију (Чичкарић, 2005: 19-22).

Самопоуздање које девојке стичу у примарној породици и развој мотива за постигнућем веома су значајни за њихово ангажовање на одговорним функцијама, за политичку партиципацију и свест о политичкој ефикасности и компетенцијама у будућности. Према истраживању Стајнберг (Steinberg, 2001) о женама-лидеркама установљено је да ред рођења, број деце, и (не)присутност старијег брата у породици, утиче на ангажовање жена у јавним пословима и на истакнутим политичким положајима. Према резултатима из овог истраживања прворођене жене су најчешће заузимале висока места у политици и имале успешне радне и политичке каријере.[1]

[1] Подаци су добијени на узорку жена-лидерки које су пре деведесетих година биле на моћним положајима.

Процес политичке социјализације југословенских жена комплементаран је са осталим социјализацијским процесима у друштву.[2] Наведена истраживања показују да на женску политичку социјализацију и формирање женског политичког идентитета веома утиче породична ситуација, али и да је она сама последица деловања постојећих друштвених образаца. Систем вредности који друштвена заједница пропагира и вреднује усмерава обликовање и јача жељу појединца да развија свој идентитет у одређеним друштвеним околностима. Тако да се политички идентитет формира у складу са важећим друштвеним вредностима унутар актуелног политичког система. Рецимо, друштвена ситуација у Србији током деведесетих и касније није погодовала развоју и формирању женског политичког идентитета и женској политичкој партиципацији[3].

Развој женског идентитета пролази кроз два ступња: развој личног идентитета и развој колективног идентитета. Лични идентитет жене формира се у детињству и у традиционалним (и не само тим) друштвима усмерава жену на беспоговорно усвајање и обављање традиционалних родних улога. На формирање колективног идентитета жене утиче сазнање о друштвено-економском положају свих жена у датом друштву и класно-слојна припадност жене а идентитет се формира доцније у адолесцентском периоду живота. Потребно је уважавати шта сама жена мисли о својој еманципацији, да ли јој је она неопходна и на који начин је треба остварити, као и да ли су и који алтернативни идентитети понуђени жени у датој друштвеној структури и временском периоду. Готове - „инстант“ форме идентитета нису довољне уколико се не темеље на еманципацији жене „изнутра“ – кроз лично, самостално и самопоуздано дефинисање „граница“ свог идентитета од стране жене као активне друштене актерке у том процесу.

---

[2] У истраживању о политичкој социјализацији запослених жена у тадашњој Југославији утврђено да је „постојећа политичка социјализација запослених жена у нас била највећа сметња њиховом ослобађању и да је отежавала њихово укључивање у политичке и друге демократске процесе (Арсеновић-Павловић 1998: 317-318)“. У овом истраживању дошло се до неколико закључака: да социјализација запослених жена у Југославији има претежно конзервативну функцију (у смеру одржавање постојећих односа у друштву); да су у вредносном смислу запослене жене у Југославији претежно оријентисане на материјална добра; да постоји противуречност између ефеката примарне и секундарне политичке социјализације и да контрадикторност постоји и између основних идеолошких садржаја које намећу масовни медији, политичке организације, предузећа у којима су жене запослене (тј. сви носиоци тзв. секундарне политичке социјализације).

[3] С обзиром да су се током деведесетих јавили снажан отпор и борба за мировне иницијативе међу женама које су се организовале у женске групе, постоје различита мишљења о томе да ли је у деведесетим дошло до јачања политичког идентитета жена. Да ли јесте или није дошло до јачања већ до слабљења политичког идентитета жена током деведесетих тешко је утврдити и због тога што већина жена није учествовала у политичким институцијама и телима. Више о овоме у Милић, 1994: 1998; Вуковић 2009.

У том смислу бисмо могли да се запитамо ко су емпиријски носиоци онога што називамо женским политичким идентитетом? С обзиром на положај у друштвеној структури не може се рећи да свака жена има једнако изграђен и истоврсан политички идентитет. Развијени женски политички идентитет пре свега имају припаднице различитих елита у друштву: политичке, академске, културне и медијске елите. Међутим, да ли припаднице свих наведених елита на истоветан начин схватају свој женски политички идентитет? Уопштено говорећи, постоји плурализам елемената женског политичког идентитета. У складу са постојањем различитих елемената политичког идентитета, можемо издвојити три групе жена. Мада је та подела само један могући став, који није дефинитивно и заувек дат.

У првој групи су жене-феминисткиње које сматрају женски елемент политичког идентитета примарним у друштвеној теорији и политичкој акцији. Оне углавном сматрају да жене као друштвена група имају специфичан интерес који је глобални (родни) интерес жена. У другој групи су жене које сматрају да је неки други елемент политичког идентитета важнији од женског (родног) елемента. Према тој групи жена, страначки, класни или национални елемент политичког идентитета може бити значајнији од родног елемента. Жене се, по мишљењу жена из друге групе, много више разликују по томе којој класној или статусној групацији припадају, него што имају нужно заједнички идентитет у оквиру женског рода. На пример, жена-радница је по свом интересу много ближа мушкарцу-раднику него жени-припадници високе класе. По њима, жене из истог друштвеног положаја имају један друштвени интерес који се потом реализује у истој друштвеној акцији. Трећа група жена биле би оне жене које су аполитичне и незаинтересоване.

За разумевање женског политичког идентитета важно је схватити повезаност личног идентитета и идентитета који важеће друштвене вредности обликују. Уколико је лични (субјективни) политички идентитет жена формиран у складу са важећим друштвеним вредностима тако да омогућава друштвено деловање, онда ће женски политички идентитет и политичка акција бити у складу. Као што ће се показати у следећем поглављу на примеру женског покрета у САД.

Феминистички покрет и женски политички идентитет у САД

Женски политички идентитет првенствено се везује за феминистички покрет, а он је себи, као основни циљ, постављао борбу за права жена. У оквиру феминистичког покрета на Западу борба за права жена одвијала се у неколико таласа. Први талас је био сифражетски покрет, крајем 19. и почетком 20. века, када су жене нападајући традиционалне норме и опхођење према женама захтевале право гласа, право на високошколско образовање, право на својину и право на равноправно учешће у јавном животу. У другој половини 19. века и на наше про-

сторе продиру феминистичке идеје, жене се организују и оснивају женска удружења (Божиновић, 1996). Од свог настанка женски покрет је имао сличну судбину као и остали покрети крајем 18. и током 19. века и био подложан различитим препрекама (Милић, 2002: 12).

Шездесетих година 20. века долази до појаве новог таласа феминизма савременог феминистичког покрета. Покрет представља реакцију на проблеме са којима се суочавају жене у условима развијеног капитализма (Недовић, 2005: 39). У оквиру савременог феминистичког покрета (најутицајнији је покрет у САД) постојала је подела на фракције, које су заступале различите ставове о узроцима потчињености жена и предлагале различита решења.[4] Недовић наводи грубу поделу на две оријентације у оквиру феминистичког покрета у САД: реформистичку и радикалну. Радикално и реформистичко крило покрета имали су различите ставове о узроцима женске потчињености и предлагали су различите начине за промену друштвеног положаја жена. Реформистичко крило имало је строгу хијерархију и релативно хомогену организацију, и с обзиром на такву организацију, првобитно чланство чинили су мушкарци и жене које је интересовала проблематика, а чланство се проширивало учешћем запослених белих жена средње класе. Конзервативну црту овог крила показује намера да се жене значајније интегришу у постојећи систем без промене система. „У захтевима не само да не укључују промене у друштвено-економски и политички систем већ остављају нетакнуте и основе постојеће породичне организације и сексуалности (Недовић, 2005: 40-41). “

С друге стране, радикално крило није било ни организационо ни идејно хомогено. У оквиру овог крила прављена је разлика на: 1) „политичке“ и 2) „феминисткиње“ (радикалне феминисткиње у ужем смислу). Група жена названа „политичке“ сматрала је да су извори потчињености жена у породици (првој инсти-

[4] И у другим западним земљама током шездесетих година формира се женски покрет. Тако је, рецимо, примарна намера организације Женски покрет за ослобођење (*Women's Liberation Movement*) у Енглеској и Холандији била да окупи све жене без обзира на њихове политичке ставове и искуство. У овим земљама уједињавајући фактор у оквиру покрета је мањак уплива политике. С друге стране француски покрет за ослобођење чинила је мала група жена чији су се циљеви формулисали под утицајем социјалистичке, марксистичке теорије и то је дуго била затворена група (Mitchell, 1971). У овом периоду углавном су само жене биле чланице феминистичких организација. Групе у којима су се чланице окупљале биле су мале, јер је сматрано да се кроз непосредно међусобно сучељавање мишљења са другим женама јача самопоуздање жене и подиже њена свест о себи која је важна за процес изграђивања и оснаживања личног идентитета. Други талас феминизма је жену видео првенствено као белкињу и припадницу средње класе, а до дефинисања упоришних тачака женског политичког идентитета (без обзира на то што се такав став може подвести под феминистичку утопију), као нечега што ће задовољити све жене (с обзиром на расу, старост, образовање и сл.) вероватно неће доћи, иако би то свакако допринело остваривању изразитијег женског политичког идентитета.

туцији приватне својине) и шире у капитализму и да је женско питање део шире револуционарне борбе студената, жена и радника која ће довести до социјализма. За разлику од „политичких“, радикалне феминисткиње у ужем смислу („феминисткиње“) сматрале су да је извор опресије друштвени систем сегрегације према полу, да треба изменити систем полних/родних улога и да ће се кроз „стицање свести“ жене уклонити родна дискриминација. „Феминисткиње“ су заговарале аутономију радикалног феминистичког покрета и залагале се да покрет буде самосталан и одвојен од осталих политичких покрета. Можемо да уочимо и разлику у методама које су припаднице реформистичког и радикалног крила користиле. Припаднице реформистичке оријентације тежиле су решењу женског питања кроз формалне организације у оквиру система[5]. Чланице радикалног крила, инсистирале су на промени „свести жене“, организовањем група, писањем текстова и агитовањем за промену система (Недовић, 2005).

Америчке жене живеле су у друштву обиља и потрошње али генерално неиспуњене и незадовољне својим традиционалним улогама. Дотадашња пожељна слика жене у друштву није била довољна да задовољи потребу жена да знају ко су, шта желе да буду у животу и на који начин то могу да испуне кроз изградњу свог идентитета. Шездесетих година 20. века, током другог таласа феминизма, феминисткиње на Западу отварају питање кризе женског идентитета. У књизи *The Feminine Mistique* Бети Фридан (Betty Friedan) пише да жене у Америци нису имале слику своје будућности. „Мистика женствености“ охрабрује жене да игноришу питање сопственог идентитета (Фридан, 1963: 63). Ауторка сматра да је важно размотрити питање женског конформизма и уобичајеног животног пута који се од самог рођења сугерише девојчицама. Поставља питање да ли жене које следе уобичајен пут-удаја, подизање деце, рад у кући – једноставно одбијају да се суоче са својим идентитетом. По њој, женски идентитет не може се свести само на идентитет у приватној сфери (идентификација са појмовима „нечија жена“ и „нечија мајка“). Дакле, шездесетих година на Западу, жене се суочавају са потребом да изграде свој нови идентитет, који ће бити другачији од идентитета које друштво нуди (и идентитета њихових мајки), а који је препоручивао женама „кућни рај“ и родне улоге: мајке, супруге, домаћице.

Што се тиче политичког организовања жена у САД, треба рећи да је у току и после Другог светског рата, политичка партиципација жена у Америци била значајна за политичку и друштвену еманципацију жена. Током Другог светског рата, активности жена у Сједињеним Америчким Државама биле су значајне, по-

[5] Непосредни подстицаји за формирање Националне организације за жене били су иницијатива Бети Фридан и оснивање Председничке комисије за положај жена, која је формирана иницијативом тадашњег председника Кенедија (Недовић 2005: 41-43).

готово од 1942. године, по формирању Женског војног помоћног друштва (Women's Army Auxiliary Corps (WAAC)[6]. Такође, процењује се да је око шест милиона жена у периоду 1941-1945, због одласка мушкараца у рат и због потребе одржања економије, постало нова радна снага. Већ тада су неке конгрескиње[7] упозоравале жене да је важно да се не повуку у приватну сферу (породицу) након повратка мушкараца из рата и да не одустану од могућности да се запосле и осамостале. У Америци, од 1935. до 1954. године, у периоду који су обележили Велика криза, Други светски рат и почетак Хладног рата, било је тридесетшест жена у Конгресу[8]. Током тридесетих година 20. века, неке припаднице Демократске партије су захваљујући познанству са Првом дамом Еленор Рузвелт постављане за чланице Конгреса.

И друга генерација жена конгрескиња, њих 15 (око 2,8%) у периоду 1953-1955. године, чинила је малу фракцију у укупном броју конгресмена. У овом периоду, главни начини доласка жена на политичке функције били су породичне везе и тзв. мандат удовице – удовице конгресмена наслеђивале су места својих мужева у Конгресу. Конгрескиње су биле активне у више од тридесет одбора. За време и после Другог светског рата, жене су ојачале утицај у тзв. женској сфери: у одбору за образовање, у управи поште, одбору за питања ветерана али службовале су и у утицајнијим „мушким" одборима, као што су одбори за војну службу, пољопривреду, јавне радове, правду, унутрашње послове. Након Другог светског рата, конгрескиње повремено предлажу законе који се тичу питања жена али то деловање је чешће повезано са њиховом индивидуалном иницијативом него са њиховим деловањем као женске групе. Жене захтевају једнаку плату за једнаки рад и плату према способности, знању и искуству независно од пола.

Недовољан број жена у конгресу спречавао је развој и усаглашавање циљева у оквиру једног јасног женског програма све до 1970. године. Према мишљењу неких тадашњих америчких конгрескиња жене нису успеле да формирају јединствен политички блок у конгресу и нису постигле консензус око законских прописа у питањима од посебне важности за жене као што су: запослење, образовање, брига о деци, репродуктивна права и слично. Неке чланице конгреса које су се залагале за бољи положај жена, дистанцирале су се од „гласних феминист-

---

[6] Women's Army Auxiliary Corps основан је 1942. године. Оснивањем овог тела обезбеђено је 150.000 места неборбених позиција за жене у војсци. Скоро 350.000 жена учествовало је у WAACs, и у другим гранама војске: морнарица, обалска стража и сл.

[7] Мери Нортон, председавајућа Одбора за рад, захтевала је од жена и подстицала их да се не повуку у кућу по завршетку рата већ да искористе прилику која им је дата и задрже своја радна места.

[8] Више о овоме доступно на: Congresswomen in an Age of Crises, 1935–1954, http://womenincongress.house.gov/essays/essay2/index.html

киња“. Тек са трећом генерацијом жена, које су изабране у конгрес у периоду од 1955-1976, дошло је до промене женског политичког понашања и приоритета. За разлику од старије генерације конгрескиња, нова млађа генерација, под утицајем тадашњих промена у Америци (Студентски покрет, Покрет за права Црнаца, протести против рата у Вијетнаму, Женски покрет за ослобођење), формира нов јединствен идентитет и јединствен женски политички програм. Ове жене баве се питањима која утичу на живот жена и, под утицајем савременог феминизма, формирају програм који је израз њиховог веровања у друштвену, политичку и економску једнакост полова.

Од значаја за женску политичку партиципацију и утицај било је формирање првог женског кокуса у Конгресу. Први састанак женског кокуса одржан је 1977. године, а 1981. године конгрескиње су позвале и своје колеге мушкарце да им се придруже и назив кокуса је промењен у Конгресни кокус за женска питања[9]. Иако је 1995. године, у Доњем дому Конгреса изгласан захтев да се укине финансирање овог кокуса, кокус није престао са радом, већ је формирана организација чланова са истим називом. С обзиром на плурализам политичког идентитета занимљиво је да су жене-припаднице и Демократске и Републиканске странке заједно учествовале у раду овог кокуса и да су сарадњу и заједничку активност чланица различитих политичких партија сматрале за кључ успеха кокуса.

У САД, и у другим западним земљама, током савременог феминистичког покрета постојао је плурализам женског политичког идентитета. Иако су се све припаднице покрета у начелу слагале да је равноправност жена једино могућа одређеном променом система, различит друштвени положај жена и утицаји различитих владајућих политичких идеологија у њиховим земљама утицали су на женски политички плурализам. Због пролиферације женских интереса и другачијих оријентација женских група у оквиру савременог феминистичког покрета на различите изворе потчињености жена, као и начине на који ће се положај жена променити, не можемо да закључимо да је искључиво феминистички покрет другог таласа формирао женски политички идентитет. Феминизам и феминистички покрет шездесетих година свакако су афирмисали нови женски идентитет и указали на противречности положаја жена и потребу за формулисањем новог женског идентитета. Али женски политички идентитет не може се свести само на идентитет феминистичког покрета.

Уколико разматрамо жене-политичарке у већини жене које сматрају да је страначки, класни или национални елеменат политичког идентитета примарнији од родног (женског) идентитета, углавном су успешне жене које су до високог

[9] Више о овоме доступно на: The Women’s Caucus http://www.womenspolicy.org/site/PageServer?pagename=History_Accomplishments_Leadership#Caucus_Accomplishments.

положаја у политици дошле путем страначке припадности, нарочито ако њихова странка заступа неку класну или националну друштвену групу или политику. Постоје јаке десне странке са организованим женским лобијима унутар њих, као на пример Национална федерација републиканских жена (*National Federation of Republican Women*) у оквиру Републиканске странке (САД). Ова организација, унутар једне од најутицајнијих странака у САД, веома је активна у обезбеђивању финансија и подршке за страначке кандидате за Конгрес и Сенат, а за узврат, обезбеђује утицај жена на глобалном друштвеном нивоу кроз страначку структуру. Жене припаднице Националне федерације републиканских жена свакако да имају јасан политички идентитет, у коме се такође налази јака женска компонента, али њихов женски политички идентитет није истоветан са оним који имају припаднице феминистичког покрета у САД. То је један од јасних показатеља да женски политички идентитет у САД није монолитан нити хомоген већ да је он по својој структури плуралан и да може да варира од једне од друге групе жена у зависности од њихових политичких приоритета.[10]

Феминистички покрет и политички идентитет жена у Србији (бившој Југославији)

Зачеци женског покрета у грађанској Србији прекинути су због Првог светског рата, а касније обнављање и развој тог покрета у оквиру прве Југославије спречавају и омеђавају национални и политички партикуларизми (Милић, 2002:5). Пред Други светски рат, Комунистичка партија је придобила тадашњу женску омладину која је касније чинила Антифашистички фронт жена Југославије (АФЖЈ). Организација се развија током рата, али не самостално, већ под доминантним утицајем идеологије, циљева и политичких схватања Партије. По завршетку рата, ова масовна женска организација постаје само део партијског монопола. Престаје формално да постоји као једна од најмасовнијих женских организација „и задржава се у виду једног архаичног саветодавног форума под називом 'конференција жена' на републичким и локалним нивоима, до пропасти друге Југославије" (Божиновић 1996, Милић 2002: 5).

Због превласти Комунистичке партије и женска политичка активност се сводила на пропагирање званичних идеја Партије. Циљеви су обухватали повезивање жена на свим окупираним територијама, равноправно учешће партизанки у рату и еманципација жена кроз описмењавање и политичку наставу. После рата

[10] Да ли се на основу искуства САД могу доносити закључци који важе и за друге земље је питање. Не сматрамо да су случај и искуство САД довољни за доношење закључака о женама у другим земљама, али су свакако важни за „искуство жена и женску историју" у целини као један од највиших облика развоја женског политичког идентитета и политичке партиципације.

АФЖЈ наставља са радом али су циљеви нешто промењени, тада се углавном оријентише на хуманитарне активности, обнову земље и описмењавање женске популације.[11] Важни задаци АФЖЈ били су образовање жена (нарочито по селима) и политичко придобијање жена за КПЈ.[12]

После Другог светског рата АФЖЈ губи аутономију и све више постаје огранак Народног фронта. Организација АФЖЈ је имала значајан утицај на жене, али с обзиром на несамосталност у оквиру КПЈ није успела да буде аутентична организација која ће заступати интересе жена у тадашњој Југославији. Ни саме жене у руководству АФЖ-а нису сматрале да је потребно да организација и даље постоји, већ да с обзиром на друштвене околности, потребе да се збрину ратна сирочад и описмењавање тада већином неписменог становништва) треба да се укине и да се формирају друштва за помоћ ратној сирочади, друштва за описмењавање жена и сл. (Божиновић, 1996). Једина женска политичка организација, Антифашистички фронт жена Југославије, формирана током рата престала је да постоји 1953. године и тада „[...] жене као организовани политички субјект нестају са сцене социјалистичког самоуправног друштва (Милић, 1998: 551)".

С обзиром да до 1945. године, жене нису имале право гласа, није их ни било у скупштинама и владама Србије и Југославије. У Уставотворној скупштини НР Србије, 1946. године, било је девет жена народних посланика, а после седамнаест година, на скупштинским изборима 1963. године било је изабрано чак 71 жена народни посланик (што је до сада највећи број). На заседању Велике антифашистичке народноослободилачке скупштине 1944. године Милка Минић је била прва жена која је председавала скупштинском седницом. После Другог светског рата, од 1944. до 1991. године, проценат жена у влади варирао је од 3,2% до 12,0%. У скупштини СФРЈ и друштвено-политичком већу, у периоду од 1963. до 1991. године, проценат жена варирао је од 7,9%-19,8% (Вуковић, 2009: 16-17).

---

[11] Три карактеристике АФЖЈ-а указују на његову еманципаторску улогу: „1. улога АФЖЈ-а у мобилисању жена ради обнове, која је у послератним годинама имала значај као и учешће у рату; 2. допринос АФЖЈ-а описмењавању и просвећивању жена; 3. подстицај који је АФЖЈ дао изградњи обданишта, захваљујући чему су жене добиле могућност да се запосле и тако стекну суштински значајну економску самосталност (Пантелић, 2009: 28-44)."

[12] На основу разговора са бившим партизанкама, Ивана Пантелић закључује, да саговорнице нису у разговорима посебно истицале значај припадности женским организацијама и АФЖЈ-е, и да данас немају јасан став према тим организацијама, на основу чега се може закључити, да сматрају да АФЖЈ није био најважнији чинилац за развој њиховог политичког идентитета и политичку еманципацију. Тако бивше партизанке „иако листом верују да је значај законске еманципације био пресудан у даљем развоју права жена, баш као што тврде да су женске организације имале велики значај, оне (саговорнице), већином сматрају да је за њихов положај било важно што су припадале НОВ-и и КПЈ, док за АФЖ, и поред велике важности коју му придају, не мисле да је имао никаквог значаја у промени њиховог друштвеног положаја (Пантелић, 2009: 50)".

Након укидања организације Антифашистички фронт жена Југославије није било значајније иницијативе за политичко деловање жена у друштву. Касније, политички идентитет жена у бившој Југославији испољавао се незнатно, кроз учешће високообразованих жена на конференцијама и трибинама које су организоване током седамдесетих и осамдесетих година.

Заједништво и посвећеност породици, као значајни део женског идентитета свакако утичу на формирање женског политичког идентитета и на манифестације женског политичког понашања. Жене политичарке инсистирају на политичкој толеранцији, сучељавању различитих политичких ставова, али и разрешавању евентуалних политичких сукоба на толерантан начин, што се може сматрати специфичним одликама политичког понашања жена. Политичарке у Србији сматрају да су позитивне промене у политичком животу, као што су промена модела политике, промена политичких вредности и разноврсност у политичком приступу и приоритетима резултат женског политичког ангажовања (Вуковић, 2009: 76). На формирање политичког идентитета жена у Србији свакако је утицало и њихово искуство током ратова и криза. Међутим, константно је изостајао напор и историчара и жена-учесница да прикупе и систематизују грађу којом би се касније тумачио овај период у женској историји (Милић,1998: 554). У Комунистичкој партији постојала је опсесивна сумњичавост према симпатизеркама феминистичке струје, а бивше припаднице феминизма (углавном интелектуалке) су после рата биле послушне чланице, које такође, нису оставиле нека сведочанства, то јест „(...) њихова виђења односа комунистичких и феминистичких идеја и праксе, односа према њима у самом покрету, начина на који су се оне идентификовале у току рата и после (Милић, 1998: 555)“.

Почетком деведесетих година дошло је до веће активности због легализације политичког плурализма (Благојевић 1998). Један део освешћених и образованих жена схвата да је дошао тренутак и да је потребно да се активирају. Неки подстицаји за политички активизам жена били су: намера да се распад земље не деси и покушај мировне иницијативе; отварање могућности да жене задобију већи политички простор с обзиром на појаву политичког плурализма. Али, због убрзо настале друштвене кризе недовољно и спорадично. Оснива се прва странка ЖЕСТ 1990. године на тековинама Женске странке основане још давне 1927. године (Милић, 1998).[13] На формирање женског покрета током деведесетих ути-

[13] ЖЕСТ (акроним: жене, етика, сарадња, толеранција) је имао задатке да: подигне индивидуално самопоуздање и свест жена; да подстакне развој женског покрета; да кроз свој политички утицај и деловање учестује у трансформацији јавне сфере у смислу њене демократизације. Странка је конституисана у време предизборне кампање за прве вишестраначке изборе у Србији, али није успела да учествује у предизборној утакмици. Након избора странка није имала коалициону подршку и била је изолована, разлози за то су нејединство и неке дилеме у вођству странке. „Тврдо“ крило

цали су рат у бившој Југославији, међународна женска мрежа, и теоријска утемељеност феминистичке теорије још од седамдесетих година 20. века. Рад у женским групама омогућио је женама да превазиђу генерацијске, етничке, образовне и друге линије подела и да делују управо кроз те различитости, те кроз међусобну комуникацију стекну неопходно сазнање о заједничкој женској егзистенцији и припадности женском роду у историји, а управо „женски активизам представља преузимање одговорности за редефинисање сопствене егзистенције“ (Благојевић, 1998: 20-22). Главне одлике женског покрета после деведесете године у Београду су: енергија и ентузијазам; мотивација; преплитање личног и политичког; препознатљивост; иновативност и креативност плурализам/диверзификација покрета; флексибилност и др. [14] Основни проблеми за снажније и боље деловање женских група, који су детектовани још деведесетих година код нас, су са једне стране „залагање за једнакост и отпор према лидерству и чврстом организовању као негативно наслеђе комунизма, а са друге стране ауторитарност лидерки и непостојање партиципативног одлучивања“ (Благојевић, 1998: 29).

Србија (бивша Југославија) и САД - једно поређење

Уколико размотримо развој политичког идентитета код жена у САД и жена у бившој Југославији (Србији) можемо да уочимо да су на почетку 20. века постојале сличности, али да су се током времена јавиле и значајне разлике. Феминистичке идеје и облици организовања продиру и на просторе бивше Југославије. Жене шире идеју о равноправности женског рода, баве се културно-просветним радом и оснивају женска друштва. У току Другог светског рата постојала је разлика у положају жена у САД и жена на нашим просторима. Жене у САД биле су у великом броју ангажоване у Женском војно-помоћном телу, због недостатка радне снаге, тако да већина жена није директно учествовала у рату. За разлику од њих, у бившој Југославији жене су биле активне учеснице Народноосло-

сматрало је да се уласком у коалиције нарушава аутономност странке, а „мекше“ крило залагало се за коалиционо деловање странке због тога што је: политичка сарадња предвиђена као облик деловања странке; то је једини начин да без својих кандидата странка посредно учествује у изборима и јер је дужност странке која заступа интерес жена да усмери деловање према политичким опцијама које ће дати гаранције да ће се за то залагати (Милић 1998: 75-77).

[14] Језгро феминистичког покрета у Београду деведесетих година чини око 20 жена. Мотиви ових жена да учествују у покрету су: негативно женско искуство, интелектуална потреба да се разуме и мења и с обзиром на рат у окружењу мотив је била жеља да се ангажују и супротставе рату. Преплитање личног и политичког огледа се у томе што су жене најчешће улазиле у покрет у фазама личних криза и неуспеха и одлучиле се да делују у корист личног мењања и напредовања. Покрет је без обзира на утицаје страних покрета био иновативан и јединствен, затим, флексибилан то јест покрет који нема хијерархију већ делује капиларно кроз мреже различитих група и у различитим пројектима (Благојевић, 1998: 20-25).

бодилачког рата. Процењује се да је око 100.000 жена учествовало у рату (Склевицки 1984, према Милић 1998: 553). После Другог светског рата, због повратка мушкараца са фронта и потребе да се запосле, већина жена у САД (и другим западним земљама) губи посао и повлачи се из радне (јавне) сфере. С друге стране, у бившој Југославији су околности биле другачије. У сиромашној и разрушеној земљи жене и мушкарци били су усмерени на рад на обнови земље. Због свега тога, еманципација жена у бившој Југославији ишла је, након 1945, једно време бржим темпом него у САД и на Западу. Затим, жене су добиле своју јединствену женску политичку организацију (АФЖЈ, 1942) преко које су могле да артикулишу родне интересе. Биле су заступљеније у скупштинама и владама (рецимо, у САД су жене чиниле око 5% састава конгреса, а у скупштини СФРЈ и друштвено-политичком већу и до 20%), масовније су улазиле у сферу рада (поготово у образовним и медицинским струкама). Након укидања АФЖ-а, а посебно након размаха феминистичког покрета у САД, иако еманципација није у потпуности онемогућена, крајем шездесетих и током седамдесетих година долази до извесног заостајања по питању женске политичке и друштвене еманципације у СФРЈ[15]. У том смислу се и питање женског политичког идентитета, током седамдесетих и осамдесетих година 20. века, далеко мање поставља у СФРЈ него у САД.

Логика развоја женског политичког идентитета на Западу, показује да су жене у процесу током кога су захтевале основна људска права, освестиле своју потребу да изађу из подређеног положаја[16]. Касније, са друштвеним развојем и побољшањем свог друштвеног положаја, жене се суочавају са собом и постављају питање свог родног идентитета, трагајући за одговором на питање – „Ко сам ја? Да ли сам само домаћица, мајка, супруга?“. Треба рећи да је њихов одговор на то питање свуда, па и у СФРЈ, био другачији од одговора мушкараца. Док су мушкарци себе, у друштвеном, па и у политичком смислу, идентификовали првенствено са неком страначком, етничком, класном или статусном групом, жене су, када су долазиле до питања друштвеног и политичког идентитета, себе много чешће виделе као припаднице рода (Милић, 1994; Благојевић, 1997). Разлика у дру-

[15] Више о овој теми у Милић, А. "Жене у бившој Југославији – другачији поглед на учинке социјализма у промени друштвеног положаја жена".

[16] Жене активно учествују у друштвеном (јавном) животу, али најчешће кроз испуњавање тренутних друштвених захтева. Учешће жена током Првог и Другог светског рата одредила је већа потреба за женском радном снагом. Ратни периоди илуструју еластичност и прилагодљивост женске радне снаге, јер тада за потребе ратне индустрије и економског одржања земље жене замењују мушкарце који су на фронту. Појава је забележена у свим земљама за време Првог и Другог светског рата, на пример у САД је 1941. године број запослених жена износио 10.880.000, а три године касније 18.030.000. (Недовић 2005: 61).

штвеном положају једноставно даје разлику у идентитету. Може се рећи да због инфериорног друштвеног положаја жене имају јачи родни идентитет, док мушкарци због свог супериорног друштвеног положаја имају слабији родни идентитет. Нешто јачи родни политички идентитет жене су испољавале и у СФРЈ, али је његов развој ипак био ограничен због специфичних друштвено-историјских фактора.

Док су жене у САД током протеклих педесет година, поставиле питање свог идентитета, животног плана за будућност путем рада на личном развоју и остваривању амбиција (изван сфере приватног живота), жене у бившој Југославији (Србији) носиле су двоструко оптерећење у друштву кроз двостуку оптерећеност (породица и посао) и најчешће нису себи постављале питање - „да ли је то идентитет који желим, и да ли желим нешто друго?“ (Благојевић 1997; Милић, 2008). Економска независност је један од услова за еманципацију жена и друштвену равноправност. После Другог светског рата на подручју бивше Југославије и Србије проценат запослених жена повећавао се, тако да се 1949. године у односу на 1945. годину, број запослених мушкараца увећао три пута, а запослених жена четири пута. Све до 1988. године постојала је тенденција већег пораста запослености жена од мушкараца, када је проценат запослених жена био 39,3%, то јест пет пута већи него 1949. године. У Србији 1952. године било је 21,5% запослених жена, а у 1988. години 36,8% (Божиновић, 1998: 525). Пораст запослености и социјалног утицаја жена, који се некако ”природно” одвијао у тадашњем друштву, изгледао је многим женама у СФРЈ као најбољи начин родне еманципације. Са друге стране, патријархална култура оправдавала је традиционалистичку женску потчињеност у дубљим структурама друштвених односа. Делом је због тога и дошло до застоја у развоју политичког (родног) идентитета жена, у односу на Запад.

За разлику од жена у САД и у другим западним развијеним земљама, које су, у већини, достигле боље друштвене позиције, жене у Србији су, због кризе и рата деведесетих година у бившој Југославији, доживеле повратак „на мала врата“ својих традиционалних родних улога (Благојевић, 1998; Милић, 1994; 2008). Друштвена ситуација онемогућила је значајнији развој женских политичких потенцијала. Када је у питању женски политички ангажман, он је постојао само у оквиру новоформираних невладиних удружења, и кроз усамљене примере жена из академских кругова (Милић, 1994; Благојевић, 1998).[17] Због економске кризе,

[17] У периодима друштвене кризе у Србији (бившој Југославији) могу се уочити сличности у положају жена, почетком педесетих година и током деведесетих година прошлог века. Наиме, према извештају Извршног одбора Градске секције АФЖ-а (1952), констатовано је да се у ситуацији смањивања броја радних места у предузећима масовно отпуштају жене (В. Гудац-Додић, 2006:64). и Током деведесетих година у Србији дошло је до сличне ситуације.

већина жена и мушкараца изгубила је делимичну сигурност коју им је пружао претходни социјалистички систем, али тада су углавном жене постале прве жртве кризе, жене најчешће у то време прве добијају отказе у државним фирмама, и „жене су у преко у половини случајева у минусу и први највећи губитници у ситуацији друштвене кризе (Милић, 2002: 269)".

Тада, губитком економске самосталности, код већине жена долази до кризе женског личног идентитета, па се не може говорити ни о формирању и оснаживању женског политичког идентитета. Ретрадиционализацијом жене су се вратиле породици учвршћујући свој женски традиционални идентитет мајке и супруге, и женама се чинило да је на тај начин премошћена снажнија криза личног идентитета. Потреба жена да се у периоду кризе баве превасходно породичним животом, а не јавном активношћу попут политичког ангажмана била је, без обзира на суптилне друштвене притиске ипак њихов свестан избор. У тој новој ситуацији враћање традиционалној породичној улози мајке и супруге „[…] жене доживљавају мање драматично, тескобно и трауматично од вршења радних и професионалних улога у поремећеној друштвеној јавности. Повратак у породицу оне доживљавају као неку врсту спокоја и умирења, а истовремено и као могућност веће контроле над за њих најважнијим подручјем-животима чланова породице (Милић, 2002: 13)".

У САД, као што смо претходно навели феминистички покрет није био јединствен, постојале су различите струје које су се залагале за различита решења „женског питања" (Недовић, 2005). Код нас је примећено да је рецепција феминизма утврђена кроз погрешна терминолошка, појмовна и идеолошка тумачења феминизма где се генерално ужилио став по коме се цео феминизам дефинише само према једној његовој струји мишљења која заступа радикални антимушки став (Милић, 2002: 14-15). Овакво тумачење целокупног феминизма у нашој средини је једнострано и ограничено.

Такође, за разлику од супруга тадашњих америчких политичара, конгресмена које су помоћу породичних веза и тзв. мандата удовице дошле на политичке функције и за време и после Другог светског рата обављале активности конгрескиња у више од тридесет одбора у којима су жене ојачале утицај, након Другог светског рата и укидања АФЖЈ и значајног учешћа жена у разним активностима НОП-а настаје повлачење управо политички најосвешћенијег дела наше женске популације а „симптоматично за ово повлачење жена из првих редова политичког деловања је судбина жена на високим функцијама у партизанском покрету, које су после рата постале другарице-супруге највиших функционера и повукле се у приватност, неке чак нису биле ни запослене (Милић, 2008: 190).

Важно је приметити да је у САД и Србији постојао плурализам женског политичког идентитета. Иако се све жене-политичарке и жене-активисткиње жен-

ског покрета начелно слажу да је равноправност жена једино могућа одређеном променом система, различит друштвеноекономски положај жена и утицаји различитих владајућих политичких идеологија у њиховим земљама утичу на женски политички плурализам и пролиферацију женских интереса у различитим периодима.[18]

Допринос усаглашавању женског политичког интереса огледа се у напретку који је постигнут кроз доношење стратегија и закона што само доказује да је неопходан консензус око одређених „женских захтева“ између жена које заступају различите политичке опције, као и лична воља тих жена да превазиђу разлике и учине политичке потезе који ће побољшати положај жена генерално. [19]

Плурализам идентитета

Идентитет је способност адаптације појединца на личну животну ситуацију у датом друштвеном контексту, а у зависности од моћи да се адаптира идентитет остаје исти или се редефинише у већој или мањој мери. Развијен женски политички идентитет је значајан показатељ искристалисаног и формираног заједничког интереса женског рода у једном друштву и показатељ успешности у дефинисању и залагању за интересе жена. На развој феминистичког покрета у Србији утицао је друштвени, политички и културни контекст у коме се развијао а то је бивша Југославија. Женски покрет у Србији свакако није био само неаутентична копија западних феминистичких покрета, али је трагање за одговарајућом симбиозом „теорије и покрета“ да би се постигла што боља друштвена позиција овог покрета остало до данас нерешено. Покрет се мењао прилагођавајући своје визије и вредности локалним проблемима и дајући одговоре адекватне друштвеном тренутку. Можда управо стога и остаје да се види да ли ће се и на који начин теорија и покрет прожимати у будућности. Консензус око минималних вредности, захтева и акција у оквиру теорије и покрета неоходан је када је интерес жена угрожен (и не само тада) јер доприноси бољем котирању женских захтева у друштвено-политичким структурама и омућавању жена као друштвене групе.

У политичкој сфери тек када се жене из различитих политичких партија усагласе око захтева и акција који треба да обезбеде бољи положај жена, онда ће се то и догодити, у супротном све остаје на нивоу личног политичког надметања и испразне реторике. Као што смо навели у претходном делу овог рада, тек трећа

[18] Вид. фусноту 14. разлози за нестајање Женске странке.

[19] Најбољи показатељи овакве сарадње у нашој средини су стратегије и закони који су донесени у претходних неколико година као што су: национална стратегија за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности, 2009; национална стратегија за спречавање и сузбијање насиља над женама и насиља у породици, 2011; закон о равноправности полова 2009.

генерација америчких конгрескиња успела је да постигне договор око најважнијих питања за жене и тиме унапреди и свој политички статус и положај жена у друштву. Феминисткиње и друге жене актерке у борби за бољи положај жена учиниле су доста на промени стереотипа о улози жена у друштву, старије генерације феминисткиња су имале „одрешене руке“ у стицању и обликовању знања из феминизма и родних студија и прокрчиле су пут млађим генерацијама. Млађим генерацијама доступно је академско образовање из родних студија за разлику од њихових претходница, али то не значи да је млађим генерацијама феминисткиња или жена које желе да се образују из области рода много лакше, јер се суочавају са образовањем које је неко пре њих одабрао и носе „терет феминистичких размирица“ у смислу недефинисаног (не)споразума око теорије и праксе, утицаја, значаја и деловања важних показатеља феминизма код нас.

Данас је женски политички идентитет у Србији поново сличан оном који налазимо на Западу. Постоје две групе схватања шта би то био женски политички идентитет. Женске групације (најчешће из цивилног сектора) сматрају да су жене, као друштвена групација, у инфериорном положају у социјалној структури моћи, и да је, пошто жене чине половину становништва, то највећа маргинализована група која се мора еманциповати. Пошто жене имају јединствени друштвени интерес, он се може обезбедити једино јединственом политичком акцијом и “позитивном дискриминацијом” жена као рода, у друштву и у политици. Отуда је инсистирање, рецимо, на “женској изборној квоти” природна консеквенца таквог становишта (Мршевић, 2007). У другој групацији су оне политички активне жене које одбијају да свој политички идентитет сведу само на родну компоненту. Оне жене у родном смислу виде као групу плурализованог интереса, при чему делови те групе имају сличније интересе са одговарајућим групама међу мушкарцима[20].

Отуда су могућности за формирање женског политичког идентитета различите, с обзиром на разлике у друштвеном положају жена и политичку атмосферу у различитим друштвима према женској политичкој партиципацији. Економска независност жене је један од најважнијих предуслова за оснаживање и родног и политичког елемента женског идентитета. Због плурализма женског идентитета, постоји група жена које сматрају да је женски (родни) елеменат женског идентитета значајнији од страначког, класног или националног елемента. Према ставовима ове групе, жене као друштвена група имају специфичан интерес који

[20] Рецимо, у истраживању међу посланицима у скупштини Србије показало се да су посланице које су биле из СРС себе далеко више виделе као политички и друштвено блиске мушкарцима из СРС, него женама из ДС или Г17. Оне, такође, нису прихватала идеју о “позитивној дискриминацији”, па и о женским изборним квотама.Овакво схватање политичарки било је заступљено у различитим посланичким групама (Вуковић, 2009).

је глобални (родни) интерес жена. Жене се, по мишљењу жена из друге групе, много више разликују по томе којој класној или статусној групацији припадају, него што имају нужно заједнички идентитет у оквиру женског рода. Ова група жена сматра да је страначки, класни или национални елемент политичког идентитета важнији од родног елемента.

Позиционирање жена у политици данас и њихова присутност у јавној сфери (и нарочито медијима) посебно уколико имају изграђен родни политички идентитет, утицаће на повећање политичке партиципације жена у општој популацији, као и на већу присутност жена на руководећим позицијама у политици, привреди и другим друштвеним подсистемима.[21] Ниво развијености друштва утиче на положај жена и од нивоа развијености зависи да ли ће дато друштво, а поготово жене као значајан број становника, сматрати приоритетним формирање женског политичког идентитета.[22]

Свака друштвено-економска криза може да доведе до кризе идентитета или оснаживања постојећег идентитета појединца. Таквих криза било је доста током последњих сто година на нашим просторима, међутим оне су доводиле у већини случајева жене у неравноправан социо-економски положај у друштву. Дакле, о потпуном формирању политичког идентитета не може се говорити докле жене нису економски независне у друштву и док су жене највећи губитници током криза.[23] Иако су свакако сви и жене и мушкарци код нас „губитници транзиције“ на различите начине. Нажалост, ни саме жене с обзиром на лошу материјалну ситуацију и омраженост политике у нашој земљи не сматрају да је важно, не могу и не желе да се јавно и политички ангажују, јер не знају одакле да почну. Јаких и

---

[21] С обзиром да су данас младе жене амбициозније и да значајно време посвећују каријери, то је, такође, један од индикатора да жене желе да учествују у обликовању друштва и буду носиоци друштвене моћи.

[22] Шездесетих година жене на Западу, уљуљкане у релативно лагодном животу, постављају питање свог идентитета на другачијој равни од жена у бившој Југославији. Оне тада постављају питање суштине свог идентитета. С друге стране у Србији (бившој Југославији) већина жена сматра свој идентитет неупитним, заокруженим у породици и кроз запосленост. На почетку однос феминистичког и радничког покрета одвијао се кроз феминистичку дилему: борба полова или класна борба? (Недовић, 2005:91).

[23] Током социјалистичког периода женама је, као и мушкарцима, била важна економска сигурност у друштвеном систему. Економској независности жене свакако је допринела позитивна традиција социјализма у облику обавезног образовања, високе стопе запослености и система вртића који су, сви скупа, значајно утицали на бољи положај жене у друштву. „Несагледавању системских узрока неостваривања пуне једнакости жена у радној сфери допринело је без сумње опште распрострањено уверење, које су делиле и саме жене, да је већ сама чињеница њихове запослености једнака довршеној еманциппацији тј. решењу „женског питања“ у социјализму, те да сви остали проблеми који тангирају жене нису системског карактера, већ резултат или историјских околности или индивидуалног несналажења (Милић, 1994: 57).“

масовних организација која би усмериле деловање жена за промену друштвеног положаја нема.

За формирање идентитета или утврђивање већ изграђеног важан је континуитет са претходним искуством, тако да ће и женски политички идентитет у Србији опстајати тек уколико се историјски обезбеди континуитет са искуством и резултатима које су жене постигле на овим просторима, стварањем „историје жена“[24]. Будућност женског политичког идентитета зависиће од: употребе документованих сећања на претходне фазе у постојању идентитета, утицаја друштвених околности и пројекција о могућим адаптацијама идентитета у будућности. Сматрамо да је за јавно деловање неопходно да жене имају изграђен политички идентитет као извор за легитимацију, или барем консензус око за жене најважнијих питања, које ће други друштвени актери да уоче и респектују. У том смислу, потребно је да жене у политици имају изграђен женски политички идентитет који, у зависности од друштва у коме живе, на жалост треба изнова да потврђују да би други политички (друштвени) актери уважавали њихове интересе и стремљења.

С обзиром да постоји плурализам женског политичког идентитета поставља се питање како се та чињеница одражава на поимање других друштвених актера о женском политичком идентитету. Са једне стране, неки друштвени актери виде плурализам женског политичког идентитета као разједињеност женске политичке акције, на основу чега закључују да таква акција нема успеха у политичком систему. И саме жене плурализам свог политичког идентитета могу да виде као повод за своје међусобне јавне конфронтације. Када жене, посебно оне које се налазе на високим позицијама у друштвено-политичкој структури, без обзира на разлике у ставовима о свом женском (родном) идентитету учине све да поставе консензус око основних родних интереса, онда ће њихов политички идентитет бити јасније обликован и изражен, а тиме ће и њихова политичка акција бити успешнија.

[24] Приступ „историја жена“ подразумева да су жене субјекти, активне учеснице и тумачи историјских збивања, и разликује се од приступа „жене у историји“, у коме су жене представљене само као бројке, маргиналан ток историјских дешавања, додатак на нешто што је главно у историјским процесима (Милић, 1998: 558).

ЛИТЕРАТУРА:

Арсеновић-Павловић, М. (1998) „Методолошки проблеми у истраживањима политичке социјализације жена“ у Перовић Латинка (ур.) *Србија у модернизацијским процесим*а, Београд: Институт за новију историју Србије.

Атлагић, С. (2007) *Партијска идентификација као детерминанта изборне мотивације. Теоријске контроверзе и проблеми емпиријског истраживања*, Београд: Friedrich Ebert Stiftung; Факултет политичких наука.

Благојевић, М. (1998) „Женски покрет у Београду 1990-1997: поглед изнутра/поглед споља ”, у Благојевић, М. (прир.) *Ка видљивој женској историји: Женски покрет у Београду 90-их*, Београд: Центар за женске студије и комуникацију.

Благојевић, М. (1997) *Родитељство и фертилитет*, Београд: ИСИ ФФ.

Болчић, С., Милић, А. (2002) „Србија на крају миленијума: какво је то друштво?“, у: Болчић, С. (прир.) *Србија крајем миленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот*, Београд: ИСИ ФФ.

Божиновић, Н. (1998) „Жене у модернизацијским процесима у Југославији и Србији“, у Перовић, Л. (ур.) *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века. Положај жене као мерило модернизације*. Београд: Институт за новију историју Србије.

Божиновић, Н. (1996) *Женско питање у Србији у XIX и XX веку*, Београд: „Деведесетчетврта“.

Вуковић, А. (2009) *Потиснуте или самопритајене? Жене у политици према мишљењу политичке елите у Србији*, Београд: Службени гласник.

Гудац-Додић, В. (2006) „Положај жене у Србији (1945-2000) “, у Перовић, Л. (ур.) *Жене и деца. Србија у модернизацијским процесима XIX и XX века*, Београд: Хелсиншки одбор за људска права.

Милић, А. (2008) “Жене у бившој Југославији – другачији поглед на учинке социјализма у промени друштвеног положаја жена”, у Вујовић, С. (ур.) *Друштво ризика. Промене, неједнакости и социјални проблеми у данашњој Србији*., Београд: ИСИ ФФ.

Милић, А. (2002) *Женски покрет на раскршћу миленијума*, Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета.

Милић, А. (2002) „Добитници и губитници у процесу транзиције из угла породичне свакодневице (1991-2001)“, у: Болчић, С. (прир.) *Србија крајем миленијума: разарање друштва, промене и свакодневни живот*, Београд: ИСИ ФФ.

Милић, А (1998) „Настанак и кратак други живот Женске странке (ЖЕСТ) 1990-1991” у Благојевић, М. (прир.) *Ка видљивој женској историји: Женски покрет у Београду 90-их*, Београд: Центар за женске студије и комуникацију.

Милић, А. (1998) „Патријархални поредак, револуција и сазнање о положају жене“ у Перовић, Л. (ур.) *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века. Положај жене као мерило модернизације*. Београд: Институт за новију историју Србије.

Милић, А. (1994) *Жене, политика, породица*, Београд: Институт за политичке студије.

Mitchell, J. (1971) *Woman's Estate*, Middlesex, Harmondsworth: Penguin Books Ltd.

NFRW (National Federation on Republican Women, http://www.nfrw.org,посећено 15.09.2012.

Мршевић, З. (2007) *Ка демократском друштву – изборни систем квота*, Београд: Институт друштвених наука.

Недовић, С. (2005*) Савремени феминизам. Положај и улога жене у породици и друштву*, Београд: Цесид.

Павловић, И. (2009) *Друштвена еманципација учесница партизанског покрета после Другог светског рата. Србија 1945-1953.,* Београд: Филозофски факултет, магистарски рад.

Стојадиновић, М. (2012) Потрага за идентитетом [The Search for Identity], Београд: Институт за политичке студије.

Steinberg S., B. (2001) ”The making of Female Presidents and Prime Ministers: The Impact of Birth Order, Sex of Siblings, and Father-DaughterDynamics” http://www.jstor.org.proxy.kobson.nb.rs:2048/stable/pdfplus/3791906.pdf,посећено 05.05.2012.

Congresswomen in an Age of Crises, 1935-1954: http://womenincongress.house.gov/essays/essay2/index.html, посећено 15.07.2012.

Expanding Women’s Responsibilities in Wartime: http://history.house.gov/Exhibitions-and-Publications/WIC/Women-in-Congress-Leading-Page/Women-in-Congress/, приступљено 30.08.2012.

Чичкарић, Л. (2005) „Политички идентитет из родне перспективе“, у *Генеро* бр. 6/7, Београд: Центар за женске студије и истраживање рода.

Friedan, B. (1963) *The Feminine Mystique*, Middlesex, Harmondsworth: Penguin Book Ltd.

Халперн, К., Руано-Борбалан Ж-К. (2009) *Идентитет(и). Појединац, група, друштво,* Београд*:* Клио.

The Women’s Caucus: http://www.womenspolicy.org/site/PageServer?pagename=History_Accomplishments_Leadership#Caucus_Accomplishments 15.09.2012.

Ana Vuković
Institute of Social Sciences
Belgrade

Summary

THE QUESTION OF WOMEN'S POLITICAL IDENTITY IN SERBIA AND UNITED STATES – ONE COMPARISON

Abstract: *In this paper author discuss the issue of women's political identity, its creation, development and characteristics. It's a review and short survey about the development of women's identity in the United States and the development of women's political identity in Serbia. In the paper author points out the connection between the creating and development of female gender identity and political identity. Also, it will be point out some of the differences that exist in the attitudes of women in Serbia in relation to their gender and political identity. The paper gives some answers to the question whether it is necessary for women to have a political identity as a source of legitimacy for their public and political engagement.*

Key words: *female identity, political identity, gender identity, feminist movement, Serbia, USA.*